

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

MOTSHEANONG/PHUPJANE 2024

TATAISO YA HO TSHWAYA

MATSHWAO: 70

Tataiso ena ya ho tshwaya e na le maqephe a 8.

TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISISO

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwisiso ya moithuti, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo dikarabong di se ke tsa nkelwa matshwao ntle le ha diphoso tseo di nyotobetsa moelelo/kutlwisiso. (Diphoso di nne di bontshwe.)
- Ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswe a tswang puong e nngwe e seng ena a hlahlojwang ho yona, mantswe ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moelelo o utlwahalang. Leha ho le jwalo haeba lentswe le hlahang puong e nngwe le sebedisitswe temeng ebile le hlaha e le karabo e nepahetseng le fuwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlahlobuwa a se ke a abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/HA KE DUMELE. Lebaka/Tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ho se fanwe ka matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLO. Lebaka/Tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lentswe le le leng empa mohlahlobuwa a fane ka polelo e felletseng, a abelwe matshwao hafeela lentswe le nepahetseng le sehelletswa mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlahlobuwa yena a fane ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswe a hlahang dipuong tse sebediswang mabatoweng a fapaneng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA A**

- 1.1
- Malapa a a kopana
  - Metswalle e a etelana.
  - Bana ba ba le nako e lekaneng le batswadi ba bona hobane ha ba ye sekolong mme batswadi ha ba ye mosebetsing. ✓
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (1)
- 1.2
- Ba bang ke dikgutsana ha ho na batho ba ba rekelang dintho tse ntle.
  - Ba bang batswadi ba feletswe ke mesebetsi ha ho na tjelete e ba rekelang. ✓✓
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (2)
- 1.3
- E hlalosa hore ka nako eo ha ho qellanwe, batho ba ya hodimo le tlase ho batla sena le sane seo ba tlang ho se sebedisa nakong eo ya keresemese. ✓✓ (2)
- 1.4
- Ba sebetsa ka kopanelo ho hlwekisa malapa, mme o hlwekisa ka ntlong ha ntate yena a hlwekisa ka jareteng. ✓✓ (2)
- 1.5
- Ke lepata. ✓mola wa 32/33 - Ha se ka tekete ke tlo o bone! ✓ (2)
- 1.6
- Bomme ba hlahiswa e le bona feela ba hlolehang ho ba le mamello diqetong tsa bona kaha ho thwe ba hloleha kgwedding ya boraro, mme bontate bona ha ho thwe letho ka bona.
Ho buuwa jwalo ka ha eka ke bomme feela ba ikwetlisang bakeng sa ho theola mmele empa ho sa buuwe ka bontate. ✓✓ (2)
- 1.7
- Ka sepheo sa ho hlakisa hore batho ba itlwaeditseng ho etela mawatleng ba tla dula ba ntse ba ya teng, leha maemo a bophelo a se a sa dumele. ✓✓ (2)
- 1.8
- Ke ho ikemisetsa ho etsa dintho tseo o tsebang hantle hore o tla di kgona, o se ikimetse ka mosebetsi o tlang ho o hlola. ✓✓ (2)
- 1.9
- Lehlabathe la lewatile le thusa ka ho ntjhafatsa letlalo le ho le phedisa ka tsela ya hore ha le kopana le metsi a teng, le hohla maoto, ebe ditshila di a tloha, athe ka yona tsela eo le hlwekisang maoto ka yona, le ka sefa letlalo hoo ho ka bang bobebe hore dikokwanahloko di kene mothong. ✓✓ (2)
- 1.10
- D/B le C di nepahetse. ✓✓ (2)
- 1.11
- Ho kganna o le tlasa tshusumetso ya tahi ho etsa hore mokganni a se kganne hantle, ho ama pono ya hae mme a ka qetella a bolaile ditaaso kapa bakganni ba bang ba makoloi, esita le yena ka sebele. ✓✓✓ (3)

- 1.12 Ke sefate sa Keresemese le sephuthelwana se tshwerweng ke mosadi seo e ka nnang ya eba hoo a ho reketseng moradi kapa motho e mong. ✓ (1)
[Motshwai a lekole karabo ya mohlalobuwa ka tlhoko mme a mo abele letshwao hantle]
- 1.13 Maikutlo a thabo. ✓ Bobedi ngwana le mme ba a bosososela mme ba hakane ho bontsha thabo le lerato. ✓ (2)
- 1.14 Mafosi hobane ha se merabe/batho bohle ba ketekang ebile ba thabela Keresemese; ho bona ke letsatsi feela jwalo ka matsatsi a mang ka mabaka a fapaneng a bophelo. ✓✓ (2)
[Ho elwe tlhoko dikarabo tse ding.]
- 1.15 Tema ya A e tshehetsa mookotaba o mabapi le boitokisetso ba matsatsi a phomolo ya Keresemese le kamoo re ka a sebedisang kateng ha Tema ya B e ntshetsa pele mookotaba oo ka ho hlahisa motswadi ya fang ngwana wa hae mpho ka nako ya Keresemese. ✓✓✓ (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2****TEMA YA C**

Batho ba eletswa ho apara diaparo tse bobebe ho phema motjheso o kenellang. ✓Ba eletswa ho dula tlasa meriti ✓ le ho itshasa ka mafura a sireletsang letlalo. ✓Maqheku le bana ba se siuwe ka makoloing ha ho tjhesa hobane ba ka fellwa ke metsi ha ba ka tjhesa haholo. ✓Ba nwang jwala ba ke ba fokotse, ba nwe metsi le mekedikedi e meng ✓ mme ba ratang ho lelera ba tlohele ho tsamayaka hara motjheso. ✓Ba kulang, ba sebedisa meriana ya kamehla, ba qobe ho ba moo ho tjhesang teng. ✓

[Mantswe a 80]**Ka sebopeho sa dintlha**

	QOTSO		DINTLHA
1	' <i>Mayo Clinic</i> , ya <i>Minnesota</i> , naheng ya <i>USA</i> , <i>Mayo Clinic</i> e eletsa hore batho ba apare diaparo tse bobebe, tse sa mamareleng.'	A	Batho ba eletswa ho apara diaparo tse bobebe ho phema motjheso o kenellang.
2	'... batho ba sa sebetseng ba ka balehela lebatama la motjheso ka ho dula tlasa meriti le dibakeng tseo motjheso o sa kenelleng ho tsona.'	B	Ba eletswa ho dula tlasa meriti.
3	'Batho ba ka itlotsa ka mafura a sireletsang letlalo, ba be ba rwale dikatiba tse lephephe le phatlalletseng ho itshirelletsa kgahlano le lebatama lena.'	C	Ba ka itlotsa ka mafura ho qoba ho tjhesa ho matla letlalong.
4	'Ba nwang tahi ba lemoswa ho fokotsa, ba mpe ba nwe lero le mekedikedi e mengata.'	D	Ba nwang jwala ba ke ba fokotse ba nwe metsi le mekedikedi e meng.
5	'Batho ba tsamayang ka makoloi le dipalangwang tse ding ba se ke ba etsa phoso ya ho siya bana ba banyenyane le metsofe ka hara tsona, ha di eme.'	E	Ba se siye metsofe le bana ka hara makoloi a emeng.
6	'Ba phatsitsweng ka naka la ho tsekela ba ke ba ipoloke, ba tlohele ho tsekelaka motjhesong o kenelletseng ...'	F	Ba ratang tsela ba tlohele ho tsamaya motjhesong.
7	'... mang kapa mang ya sebedisang meriana ya mafu a sa alafeheng a nke ka hore o se a ntse a le kotsing, mme a ithokomele.'	G	Ba sebedisang meriana ya kamehla ba qobe ho ba moo ho tjhesang teng. Palo ya mantswe (78).

HO TSHWAYA KGUTSUFATSO:

Ho tshwauwa ha kgutsufatso ho itshetlehole hodima ho kenyeletsa dintlha tse hlokwang ke potso.

Qotso: Polelo ha e ntse e le jwalo kaha e tswa temeng.
 Polelo e fokoditsweng feela dikotwana tsa mantswe empa e ntse e na le tlhahlamano e tshwanang ya mantswe ho tswa temeng.

Ntlha: Polelo e bopilweng ka tsela e fapaneng le ya sethatho feela e ntse e arabela potso.

Polelo e nang le tlatsetso ya mantswe a mang kapa tshebediso ya mahlalosingwe feela e ntse e arabela potso.

- **Kabo ya matshwao:**
  - Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (ntlha e le 1 bakeng sa ntlha ya sehlooho).
  - Matshwao a 3 bakeng sa puo
  - Matshwao kaofela: 10
- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse mantswe a bona:**
  - Ha dintlha tse 1–3 di nepahetse: fana ka letshwao le 1
  - Ha dintlha tse 4–5 di nepahetse: fana ka matshwao a 2
  - Ha dintlha tse 6–7 di nepahetse: fana ka matshwao a 3
- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse diqotso di le jwalo:**
  - Diqotso tse 6–7: se fane ka matshwao bakeng sa puo
  - Diqotso tse 4–5: fana ka letshwao le 1 bakeng sa puo
  - Diqotso tse 2–3: fana ka matshwao a 2 bakeng sa puo

Dintlha	Tse iqapetsweng	Tse qotsitsweng di le jwalo
Matshwao a dintlha		
Matshwao a puo		
Matshwao ohle		

ELA TLHOKO:

- **Palo ya mantswe:**
  - Batshwai ba lokela ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng.
  - Se ke wa hula matshwao haeba bahlahlobuwa ba sa bontsha palo ya mantswe a sebedisitsweng kapa haeba palo ya mantswe a sebedisitsweng e ngotswe e fosahetse. Ha palo ya mantswe e tlotse moedi o boletsweng, bala ho fihlela moo polelo eo ya ho qetela e fellang teng, ebe o pomela dipolelo tse latelang palong ya mantswe e behilweng.

Mohlala

Puo	Polelo/Polelwana			Palo ya mantswe
Sesotho	Ke	a	tsamaya	3

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO**TATAISO YA HO TSHWAYA THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO****• Mopeleto**

- Dikarabo tsa lentswe le le leng di tshwauwe di nepahetse leha mopeleto o fosahetse, ntle leha phoso eo e nyotobetsa moelelo wa lentswe leo.
- Dikarabo tse ngotsweng ka dipolelo tse felletseng, mopeleto o fosahetseng o se ke wa abelwa dintlha haeba tshebediso ya puo e le yona e hlahlojwang.
- Moo ho hlahlojwang kgutsufatso ya mantswe, karabo e be le matshwao a nepahetseng a puo.
- Dibopeho tsa dipolelo e be tse nepahetseng di be di ngolwe ka dipolelo tse felletseng ho latela ditaello.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

POTSO YA 3

- 3.1 Ke ho matlafatsa mohopolo wa hore bohle ba yang sekolong seo ba kgutla ba tseba ho kganna. ✓✓ (2)
- 3.2 Le susumetsa moreki ho ya sekolong seo kaha le fana ka mohopolo wa hore ditjeo tseo di tlase haholo kahoo moreki a ka di fihlella habonolo. Le nnetefalletsa moreki hore tjehele e ke yona feela a tlang ho e lefa, ha ho ditjeo tse ding tse ka thoko. ✓✓ (2)
- 3.3 Mmileng ho sebediswa matshwao a tsela mme batho ba yang sekolong sa ho kganna le bona ba rutwa ka matshwao a tsela, e le hore ba tle ba kganne ka nepo ha ba se ba fumane mangolo a ho kganna. ✓✓✓ (3)
- 3.4 Bareki ba habilweng ke batho ba batsho bao ho ya ka nalane ya rona, bongata ba bona bo ne bo hloka makoloi mme ho ne ho se bonolo hore ba ithute ho kganna ba le lapeng kahoo sekolo sena sa ho kganna se leka ho hohela bona. Bareki ba habilweng ke batho ba batsho hobane ke bona ba bangata mme ba tla mo tlisetsa tjehele e ngata. Bareki ba habilweng ke batho ba batsho hobane sekolo sena ke sa metseng ya batho ba batsho ke ka hoo a sa sebedisang setshwantsho sa motho wa morabe o mong. ✓✓✓ (3)
- [Motshwai a ele tlhoko karabo ya mohlalobuwa e akaretsang lebaka la tshebediso ya motho wa morabe o motsho papatsong]** [10]

POTSO YA 4

- 4.1 Ke hobane ka tlwaelo batho ba keteka letsatsi la Valenthaene ka ho sebedisa tahi le ho kgantsha dikerese, ho thotofatsa kganya ya ka tlong. Letsatsi le hlahang khathunung ke lona la ho keteka Valenthaene. ✓✓ (2)
- 4.2 Matshwao a pelo ke sesupo sa lerato mme a amana le seo mosadi a se buang kaha letsatsi la Valenthaene e le le reretsweng baratani. ✓✓✓ (3)

- 4.3 Sepheo ke ho bontsha hore ha ho ntho e mpe e se nang molemo kaha lefifi le bakwang ke ho kgaolwa ha phepele ya motlakase le tlisitse ho foka ha moya wa lerato. ✓✓ (2)
- 4.4 Ha ho a nepahala hobane tlwaelo ke hore leha motlakase o ne o le teng, mabone a ne a ntse a tla thotofatswa ka ho kgantsha dikerese ho keteka letsatsi la Valenthaene.

KAPA

Ho nepahetse hobane khathunung ena ho bonahala ho se kgonahalo ya ho pheha le dijo tsa Valenthaene ka lebaka la ho kgaolwa ha phepele ya motlakase. ✓✓✓ (3)

[10]

POTSO YA 5

- 5.1 Ke ho fana ka kutlwisiso ya hore ditaba tse hlahelang maqheku tse bohloko di ngata, ha se taba e le nngwe feela e ka hopolwang empa ke tse mmalwa tse ka latelang ena ya ho shapuwa ke ditloholo. ✓✓ (2)
- 5.2 D / B le C di nepahetse. ✓✓ (2)
- 5.3 Leetsisa 'phu' le hlakisa hore moo metsofe e dulang teng, ha ho nkge hamonate, ho na le letsuka kaha ha ba thuswe ho hlapa hape ha ba hlwekisetse matlo. Le pheta hape le thathiselletsa potsong e le etellang pele. ✓✓✓ (3)
- 5.4 Motho ha a sa le motjha, ho ba bonolo hore a ka iketsetsa tsohle tseo a batlang ho di etsa empa ha a se a hodile, ditshika di se di hana mme ha ho sa le bonolo ho iketsetsa jwalo ka pele kahoo maele ana a hlakisa seo. ✓✓✓ (3)

[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70